

УДК.331.01

О. В. Абашина, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна

Аналіз результатів розбудови соціальної ринкової економіки в Україні

Здійснено аналіз результатів розбудови соціальної ринкової економіки в Україні, яка тісно інтегрована з суспільством. З'ясовано, що суспільство є творцем економічної системи і соціальної сфери. В процесі трансформації економіки у соціальну ринкову отримано ряд серйозних недоліків як в економічній системі, так і в соціальній сфері. Аналіз результатів розбудови показує, що замість проголошеної соціальної ринкової економіки в Україні почала формуватися корпоративна економіка, яка не має майбутнього.

соціальна ринкова економіка, корпоративна економіка, соціальна сфера, недоліки, суспільство

Е. В. Абашина, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет, г. Кіровоград, Україна

Анализ результатов развития социальной рыночной экономики в Украине

Приведены результаты анализа результатов развития социальной рыночной экономики в Украине, которая тесно интегрирована в общество. Доказано, что общество является создателем экономической системы и социальной сферы. В процессе трансформации экономики в социальную рыночную получен ряд серьезных недостатков как в экономической системе, так и в социальной сфере. Анализ результатов развития показывает, что вместо провозглашенной социальной рыночной экономики в Украине начала формироваться корпоративная экономика, которая не имеет будущего

социальная рыночная экономика, корпоративная экономика, социальная сфера, недостатки, общество

Постановка проблеми. З початку 90-х років минулого століття в Україні проголошена побудова соціальної ринкової економіки, при якій захист конкуренції та ринкові методи господарювання ефективно поєднуються з механізмом державного регулювання національної економіки соціальної спрямованості. Проблеми зайнятості населення є важливими як в економічній системі, так і в соціальній сфері. Однак впродовж тривалого часу, в основному, спостерігається падіння і економічних, і соціальних показників, що супроводжується, зокрема, безробіттям економічно активного населення, здебільшого молоді. За таких умов не може бути забезпечений сталий розвиток України, зростання її економіки, які й мають виступати основним гарантом збільшення кількості робочих місць і, як наслідок, розв'язання проблеми зайнятості населення. Тому дослідження, спрямовані на розв'язання вказаних задач, є сьогодні достатньо актуальними.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемою дослідження впливу соціокультурних складових на еволюцію економічних систем за кордоном займалися С. Брю, П. Кейн, Х. Ламперт, К. Макконнелл, П. Сорокін, Ф. Хайек та ін. В Україні її досліджують Е. Лібанова [4, 5], О. Беляєв, В. Геєць [2, с.4-12], М. Діба, В. Єременко, В. Кириленко, Р. Грінберг, І. Гнибіденко [3, с.79-89], О. Кулик, В. Куценко, О. Рєвнінцева та ін. В Росії цей напрямок розробляють Ю. Буртін, В. Воробйов, В. Гошовська, С. Калашніков, І. Карась, А. Нестеренко, А. Рубінштейн, Г. Слезінгер, А. Терещенко, М. Шестаков, Т. Юр'єва. У Білорусії ці питання досліджує А. Золотніков. Дослідженням зайнятості економічно активного населення займається достатньо велика кількість

науковців, але розглядаючи дану тему як чисто економічну. При цьому соціокультурні складові проблеми, зокрема забезпечення зростання економіки, практично не враховуються, хоч вони є важливими. Крім того, не дивлячись на широке коло авторів, що працює над даною тематикою, системний аналіз результатів розбудови соціальної ринкової економіки в Україні не здійснювався. Тому важливо розібратися у соціокультурних складових забезпечення розвитку соціальноорієнтованої ринкової економіки, що впливають і на її зростання, і на вирішення проблеми зайнятості економічно активного населення та молоді.

Постановка завдання. Метою даної роботи є системний аналіз результатів розбудови соціальної ринкової економіки в Україні на сучасному етапі з виділенням і характеристикою основних недоліків в економічній системі та соціальній сфері.

Виклад основного матеріалу. Розбудова проголошеної соціальної економіки в Україні розпочалася з початку 90-х років минулого століття. Пройшло чимало часу, щоб проаналізувати зміни, які відбулися при трансформуванні планової в ринкову економіку. Перш за все, відмітимо базовий рівень, з якого розпочалася розбудова. Колишній Радянський Союз після США у світі посідав друге місце по розвинутості економіки. Україна мала показники, які були не гіршими, ніж у середньому в СРСР. Тобто, показники були достатньо високими. Особливо розвинутими були військово-промисловий комплекс, гірничовидобувна, металургійна, електротехнічна галузі. Високі показники мала освіта, наука, охорона здоров'я, культура. Людський капітал мав високий рівень розвитку. Перехід з однієї економічної системи в іншу повинен був здійснюватися з врахуванням місцевих можливостей і кращих досягнень обох систем. Зрозуміло, що при такому переході можуть бути як спади, так і підйоми. Є думка, що такі трансформації завжди повинні супроводжуватися втратами. Тобто, за новий результат повинні щось платити, однак, перш за все, необхідно проаналізувати стан економічних перетворень на даному етапі.

Основні складові негараздів економічної системи та соціальної сфери України на даний час показані на рис. 1, який свідчить, що як економічна система, так і соціальна сфера мають по десять складових, що їх характеризують. На економічну систему і соціальну сферу, з одного боку, діють колективні людські фактори – воля до розвитку, бажання створювати єдину національну економіку, звичаї і обряди, кастова побудова, а з іншого, - держава, інститути громадського суспільства, громадські організації та політичні партії. Результати економічних і соціальних перетворень у значній мірі визначаються саме ними.

Більш докладніше розглянемо отримані економічні негаразди. Нова економічна система тривалий час була неспроможна замінити успадкований з попереднього періоду нееквівалентний обмін, який не сприяв перепливанню фінансових ресурсів у високоефективні галузі, підвищенню конкурентоспроможності економіки. Для ряду підприємств стало нормальним явище несплати податків У таких умовах за рахунок податкових неплатників та через нерівно напружене податкове навантаження відбувається несправедливий перерозподіл ресурсів. Той, хто не сплачує податки, фактично живе за рахунок ресурсів інших. І це відбувається на тлі найвищих у Європі податкових навантажень. В Україні склалася практика, що галузі, які виробляють теплову та електричну енергію, кредитують економіку, а разом і неефективну діяльність. Невплата працівникам заробітної плати складає другий вид кредитування неефективно працюючих підприємств, але вже населенням. Запозичуючи зовнішні фінансові ресурси, українська економіка збільшує свою внутрішню і зовнішню заборгованість, тобто набуває рис боргової економіки.

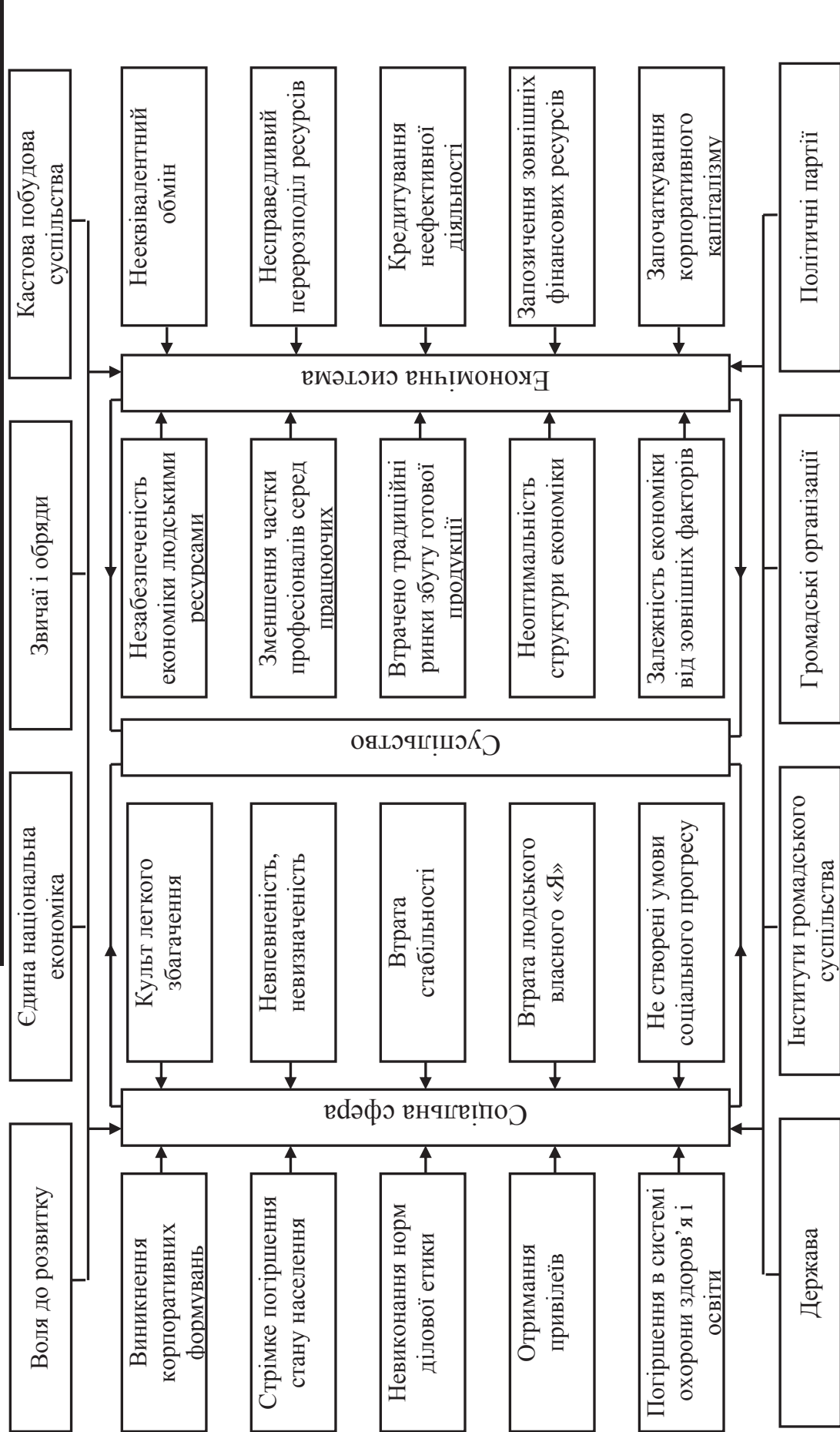

Рисунок 1 – Характеристика економічної системи та соціальної сфери України

Джерело: розроблено автором.

Розпад колишнього Радянського Союзу, політичні чвари та інші фактори привели до втрат традиційних ринків збуту готової продукції, що негативно відбивається на українській економіці.

Належну забезпеченість української економіки людськими ресурсами, зокрема робочою силою, створити практично неможливо. Чисельність населення у майбутньому випереджальними темпами зменшуватиметься, особливо економічно найактивнішого у віці від 20 до 64 років. При цьому відбуватиметься скорочення сукупної пропозиції робочої сили на ринку праці і зростання співвідношення непрацюючого і працюючого населення. Дещо поправити таке становище можливо лише більш пізнім припиненням трудової діяльності. Шляхом залучення в країну іммігрантів в Україні поправити становище не можливо, оскільки вони представляють некваліфіковану робочу силу, а такі робочі місця на ринку праці вже не домінують. У зв'язку з необхідністю підвищувати рівень професійно-освітньої підготовки молодь в основному розпочне трудову діяльність не в 18 років, а в 20-22 роки, що також поглибить кризову ситуацію на ринку праці.

Порівняно з 1999 р., позначеним найглибшою економічною кризою, частка кваліфікованих працівників індивідуального сектору, скажімо через дев'ять років економічного зростання в структурі зайнятих, зменшилася з 62 до 53%. Натомість істотно – з 16,9 до 24,7% - зросла частка представників так званих найпростіших професій. Також збільшилася (з 10,9 до 13,6%) частка працівників сфери обслуговування і торгівлі, кваліфікація яких залишає бажати кращого [4, с.129].

Структура економіки залишається не оптимальною. В ній переважає індустріальна частина і не виробляються у широкому обсязі товари широкого вжитку, їх в основному завозять з інших країн. Навіть багато з тих виробів, що раніше випускалися, у теперішній час не виробляються. Новітні технології практично не впроваджені. Припинено або сильно зменшено випуск ряду виробів індустріального сектору. В економіці України в основному переважають хоч часто і в зменшених обсягах продукція гірничо-видобувної, металургійної та хімічної галузей промисловості. В Україні не отримав необхідного розвитку малий і середній бізнес. Мабуть основною причиною цього є те, що приватизація та реструктуризація власності в Україні була здійснена не у відповідності з інтересами розвитку національної економіки.

Однією з важливих рис сучасної економіки України є залежність від зовнішніх факторів. Це, в першу чергу, стосується природного газу як сировини і енергоносія, приватизації родовищ корисних копалин іноземними структурами. Суттєво українська економіка залежить і від певних видів промислового обладнання, яке вітчизняними галузями не виробляються, а вживається у широких масштабах.

Найбільш важливою ознакою сучасної української економіки є те, що активно відбувається процес створення олігархічних структур – корпорацій. У корпоративних структурах застосовують класичну форму найму й оплати праці замість більш прогресивних форм трудових відносин – участі працівників у прибутках, що гальмує процес інвестування, наслідком якого є стримування структурної перебудови економіки. Корпоративний капіталізм, що виник і доволі успішно розвивається в Україні, є надзвичайно консервативним і неконкурентоспроможним порівняно з тим, що нині функціонує на Заході.

Чи не найбільше проблем накопичилося в процесі розбудови українського суспільства в соціальній сфері. Єдиним сценарієм розвитку державної економіки в нових умовах вважалася ліберальна ідея, системотворчою основою якої виступає приватна власність. За певних умов вона перетворюється у свій антипод, що супроводжується негативним процесом, центральним з яких стала масова спроба

легкого збагачення, не виключаючи й привласнення державного майна. Такі процеси прийняли масштабний характер, в державі основою фактично став культ збагачення, однак реальні можливості при цьому належать лише обмеженим верстам населення. Згодом активно здійснюється процес захоплення ділянок землі шляхом «закабалення» або прямого обдурення селян. Це призводить до того, що нормою стає масовий страх людей за себе та дітей, породжує невпевненість. Турбує невизначеність та незрозумілість у майбутньому. За таких умов втрачається звична стабільність, надані часто за формою, а не за змістом права і свободи стають непотрібними і неприйнятними. Через декларативність або нездатність відповідних державних інститутів забезпечити необхідні умови надані права і свободи здебільшого реалізувати неможливо. Громадяни потрапляють у замкнуте коло невизначеності і невирішуваності назрілих проблем. Уже в котрий раз людиною втрачається почуття власної гідності і громадянина, без яких не виникають ні благородні прагнення, ні жива та енергійна діяльність, що більш характерно для неофеодальних відносин. Відомо, що саме власність дозволяє людині існувати як суб'єкту з самовизначенням, оскільки вона надає можливість фізичному існуванню «Я» перетворитись у суспільне «Я» і стати складовою громадського суспільства. Значною вадою нової економічної системи є збереження значної частки привілейованого доступу до послуг та можливості отримання доходів та привілеїв.

Народ в умовах незаконного розподілу власності не може бути активним працівником і законослухняним підприємцем. Через відсутність можливостей підтримки підприємництва та відчуження від власності не виявляє активності. Для нього більш сприйнятливо є нелегальна діяльність і несплата податків. У офіційній економіці відсутні прямі зв'язки між результатом діяльності підприємств і оплатою праці найманих працівників. Розмір заробітної плати встановлюється довільно, без урахування витрат праці та необхідності відтворення працездатності людини. Незважаючи на значне підвищення зарплати, особливо у 2004 – 2007 рр., зросло відставання від країн Центральної та Східної Європи [4, с.130]. За умов, що склалися, зайнятість не виступає гарантією від бідності, а ризик стати бідним практично не залежить від наявності у сім'ї працюючих. Низький рівень заробітних плат значну частину населення спонукає шукати роботу за межами України. Високий рівень тіньової економіки примушує людей працювати практично без будь-якого соціального захисту і за зовсім незначну заробітну плату. Близько 10% людей можуть реально приймати участь у придбанні житла. Створилася різниця між потребою в житлі і можливістю його придбання. Значні зміни, що відбулися при реформуванні економіки, примусили все населення адаптуватися до нових умов. Значна частина населення не може органічно «вбудуватися» в нові умови життя. Найбільші труднощі пристосування до нових умов випробують особи похилого віку і молодь віком до 30 років. При цьому обмежуються народжуваність дітей (особливо серед молоді), заняття власним бізнесом і, в меншій мірі, опанування нових спеціальностей. Певна частина людей не може адаптуватися до нових умов життя і підлягає соціальному виключенню. Населення, в своїй більшості відтиснуте від процесу привласнення нагромадженого багатства і позбавлене частки прибутків, стало перед фактом масової збіднілості. Доволі низькими лишається рівень життя переважної більшості населення країни, а її структура імовірніше всього наближається до взірців країн, що розвиваються, ніж до європейських держав. Значною проблемою в Україні стала немонетарна бідність, яка зв'язана із доступністю всіх верств населення базових соціальних послуг. Це включає обмеження доступу до медичних, освітніх, культурних послуг, комфортного житла, засобів комунікації, фінансових ресурсів, виробничих фондів тощо [5, с.19].

Підприємницька діяльність не може розвиватись без приватної власності, середній клас є опорою економіки і стабільності в країні. Однак в Україні він у своїй більшості виявився позбавленим можливостей отримувати гідні доходи від своєї праці, а його працівники здебільшого не мають своєї власності. Нагромадження власності через участь працівників у прибутках підприємств також не реалізовано. Ефективна реформа сільськогосподарського виробництва могла створити умови для формування працівника нового типу, який був би позбавлений необхідності продавати свою працю і був би здатний отримувати достатньо надійний дохід від власності. Однак цього не відбулося. В українському селі спостерігається превалювання зайнятості за рахунок працюючих у власних домашніх господарствах, де дедалі проявляється все більша залежність великої кількості працюючих від природних умов, що не має перспективи економічного розвитку. Сільське населення щорічно зменшується на понад 100 тис. осіб. Можливості нагромадження власності поки що не вдається реалізувати і через участь працюючого населення в акціонерному капіталі окремих приватних підприємств. Приватизаційні майнові сертифікати отримали 46 млн. чол., з них в об'єкти приватизації вкладено 37 млн. (27 млн. – фінансовими посередниками), тобто значна їх частина скуплена у населення посередниками. 35-40% громади стало власниками акцій, однак не реальними господарями акціонерного капіталу [2, с.9]. Зменшення ролі дрібних акціонерів у формуванні структури акціонерного капіталу стало генеральною тенденцією. Боротьба за примноження та нагромадження власності таким шляхом не вимагає дотримання норм ділової етики у партнерських відносинах.

За даних умов через нерозвинутість громадянських інститутів українське суспільство не в змозі контролювати дії влади. Тому воно платить доволі високу соціальну ціну за такі економічні трансформації. Сьогодні можна стверджувати, що створене соціально-психологічне середовище калічить не лише нинішнє, а і майбутні покоління українців. Це, зокрема, сталося тому, що в суспільстві не створені умови соціального прогресу, наприклад шляхом розробки та реалізації проблеми взаємозв'язку та співвідношення таких понять як громадянське суспільство, суспільний побут і процес соціалізації та розвитку особистості.

У нових економічних умовах розвитку держави охорона здоров'я виявилася неефективною, зокрема, погіршилася доступність медичної допомоги для широких верств населення, значно погіршилася якість медичних послуг і стан здоров'я громадян. Не створені передумови для надання якісної медичної допомоги в необхідних обсягах, особливо для соціально незахищених верств населення. Реальне бюджетне фінансування державної системи охорони здоров'я здійснюється лише на 30 % від запланованого [6, с.188].

Аналіз стану здоров'я населення України свідчить про незадовільну медико-демографічну ситуацію, низьку народжуваність, зростання смертності, від'ємний природний приріст населення, скорочення середньої очікуваної тривалості життя, а також зростання поширеності хвороб. За останнє десятиріччя народжуваність населення зменшилася на 35%, смертність збільшилася на 18,6%. Різниця в тривалості життя в Україні і країнах західної Європи становить для чоловічого населення 12,8. Жіночого -7,8 року. Високі рівні захворюваності обумовлюють збільшення кількості інвалідів [1, с.128].

Справедливе нарікання викликає стан функціонування сільських закладів охорони здоров'я та надання медичної допомоги. Стан здоров'я селян є значно гіршим, ніж міського населення. Залишаються високими показники захворюваності на туберкульоз і хронічний алкоголізм. Тут недостатня діагностика та відсутність належної диспансеризації, якій в останні роки все менше приділяється уваги у селах [3, с.86].

Освіта за нових економічних умов також накопила чимало проблем, які суттєво послаблюють людський капітал. Перекладання фінансових зобов'язань перед вищими навчальними закладами на плечі батьків та самих студентів, крім того, формує мотивацію до незалежності від державних потреб та орієнтацію на повернення витрачених на освіту коштів будь-що. За такими мотивами значна частка випускників вищої школи працює за кордоном, де багато з них залишається на постійне проживання.

За умов економічних перетворень, що відбуваються, почала формуватися не соціальна, а корпоративна модель розвитку. Через відсутність умов для створення громадського підґрунтя соціального розвитку корпоративні структури зливаються з бюрократичними структурами держави. Масовий тоталітарний тиск змінився тиском корпоративних структур, які монополізували засоби впливу на процеси перетворень і діяльність окремої людини. При цьому виникає загроза одержавлення суспільного розвитку на відміну від можливостей реалізації потенціалу кожної людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, як економічна система, так і соціальна сфера України в процесі трансформації економіки не досягли суттєвих результатів. Навпаки придбали недоліки, які ще потрібно буде долати. Замість проголошеної соціальної ринкової економіки почала формуватися корпоративна економіка, яка не має майбутнього. Такі результати отримані внаслідок взаємодії трьох суспільних структур. З одного боку, творцем економіки є український народ, тобто люди. З другого боку, на даний процес сильний вплив здійснюють суспільні групи, окремі лідери, які є носіями волі до розвитку, бажання будувати єдину національну економіку, підтримання релігійних та інших звичаїв і обрядів, формального чи неформального збереження кастової побудови суспільства. З третього боку, на формування економіки, особливо в початковий період сильний вплив повинні здійснювати держава, інститути громадського суспільства, громадські організації, політичні партії. Отримані характеристики є результатом взаємодії трьох названих складових.

Подальші дослідження слід скерувати у напрямі вивчення причин отримання таких результатів трансформації економіки, розкривши сутність трьох названих складових.

Список літератури

1. Гальків Л.І. Втрати людського капіталу в контексті соціогуманітарної парадигми збереження людського капіталу [Текст]/ Л.І. Гальків, Л.М. Кравчук // Регіональна економіка. – 2011. – №1. – С.126-133.
2. Геєць В. Соціогуманітарні складові перспектив переходу до соціальноорієнтованої економіки в Україні [Текст]/ В. Геєць // Економіка України. – 2003. – №2. – С.4-12.
3. Гнибіденко І.Ф. Ринок праці та соціальна інфраструктура на селі: можливі перспективи розвитку [Текст]/ І.Ф. Гнибіденко // Демографія та соціальна економіка. – 2009. - №2. – С.79-89.
4. Лібанова Е. Ціннісні орієнтації та соціальні реалії українського суспільства [Текст]/ Е. Лібанова // Економіка України. – 2008. - №10. – С.120-136.
5. Лібанова Е.М. Соціальні проблеми модернізації української економіки [Текст]/ Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2012. – №1. – С.5-22.
6. Фурдичко Л.О. Сучасне становище системи охорони здоров'я України [Текст]/ Л.О. Фурдичко // Регіональна економіка. – 2011. – №3. – С.187-193.

References

1. Libanova, E. M. (2008). Tsinnisni oriyentatsiyi ta sotsial'ni realiyi ukrayins'koho suspil'stva [Values and social realities of Ukrainian society]. *Ekonomika Ukrayiny - Ukraine's economy*, 10, 120-136 [in Ukrainian].
2. Libanova, E.M. (2012). Sotsial'ni problemy modernizatsiyi ukrayins'koyi ekonomiky [Social problems of modernization of the Ukrainian economy]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika - Demography and Social Economy*, 1, 5-22 [in Ukrainian].

3. Heyets', V. (2003). Sotsiohumanitarni skladovi perspektyv perekhodu do sotsial'noorientovanoï ekonomiky v Ukraïni [Socio components perspectives of transition to a socially oriented economy in Ukraine]. *Ekonomika Ukraïny – Ukraine's economy*, 2, 4-12 [in Ukrainian].
4. Furdychko, L.O. (2011). Suchasne stanovyshechye systemy okhorony zdorov'ya Ukraïny [Modern State of Health Protection System in Ukraine]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, 3, 187-193 [in Ukrainian].
5. Hal'kiv, L.I. & Kravchuk, L.M. (2011). Vtraty lyuds'koho kapitalu v konteksti sotsiohumanitarnoyi paradyhmy zberezheniya lyuds'koho kapitalu [Loss of Human Capital in the Context of Socio-Humanistic Paradigm of Human Capital Maintainance]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, 1, 126-133 [in Ukrainian].
6. Hnybidenko, I.F. (2009). Rynok pratsi ta sotsial'na infrastruktura na seli: mozhlyvi perspektyvy rozvytku [Labour Market and Social Infrastructure in the Countryside: Prospects of Development]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika – Demography and Social Economy*, 2, 79-89 [in Ukrainian].

Elena Abashina, Associate Professor, PhD in Economics (Candidate of Economic Sciences)
Kirovohrad National Technical University, Kirovohrad, Ukraine

The Analysis of Results of Building of Social Market Economy in Ukraine

The construction of a social market economy in which competition protection and market methods of managing combined effectively with the mechanism of state regulation of the national economy of social orientation was declared in Ukraine since the early 90-ies. The problems of employment are important in the economic system and the social sphere. The aim of this work is to make a systematic analysis of social market economy development in Ukraine at the present stage with distinguishing and characterization of major failures in the economic system and social sphere.

The reduction of economic and social indicators, accompanied by, in particular, unemployment of the economically active population, mostly young people was seen for a long time. In such conditions the sustainable development of Ukraine, the growth of its economy, which also act as ultimate guarantor with more jobs and, consequently, the problem of employment cannot be achieved. The analysis of the development of the social market economy in Ukraine, which is closely integrated into society, was carried out in the article. Society is the creator of economic system and social sphere.

The analysis of the results of development shows that instead of the declared social market economy, the corporate economy, which has no future, began to form. These results were obtained by the interaction of the three public institutions - the Ukrainian people, certain leaders and state, civil society organizations, non-governmental organizations and political parties.

social market, corporate economy, social sphere, limitations

Одержано 30.04.15

УДК 331.101.262

М. В. Бугайова, канд. екон. наук

А. С. Златопольська, асп.

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна

Аналіз сучасного стану трудоворесурсного забезпечення Кіровоградського регіону в контексті реалізації стратегії соціально-економічного та інноваційного розвитку регіональної економіки

У статті здійснено аналіз сучасного стану трудоворесурсного забезпечення Кіровоградського регіону та виявлені основні перешкоди у формуванні та розвитку трудових ресурсів в контексті реалізації стратегії соціально-економічного та інноваційного розвитку регіональної економіки. Проаналізовані основні соціально-економічні та демографічні фактори впливу на процес формування трудоворесурсного забезпечення регіону. Виявлені резерви покращення стану трудоворесурсного

© М. В. Бугайова, А. С. Златопольська, 2015